

## WITTGENSTEIN: OD TRAKTÁTU K NESKOREJ FILOZOFII

PETER JEŽÍK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

JEŽÍK, P.: Wittgenstein: From *Tractatus* to Later Philosophy  
FILOZOFIA 61, 2006, No 9, p. 743

The paper is an attempt to shed light upon Ludwig Wittgenstein's philosophical development from its early to its late periods. In the author's view Wittgenstein's philosophy can relatively sharply be divided into two periods with 1930 as a boundary line. He picks out some main events occurring around this line, which can be seen as the milestones on Wittgenstein's road from *Tractatus* to his new philosophy. This philosophy stands in many points in opposition to his Tractarian philosophical opinions and principles. Nevertheless, there are many points concerning his view of the role of philosophy, which these two periods have in common. This enables us to understand Wittgenstein's philosophical conversion much better – the change is more visible against an unchanging background.

**Key words:** Wittgenstein – *Tractatus logico-philosophicus* – Logical analysis – Language rules – Play rules

Ak sa s niekým rozprávate o Ludwigovi Wittgensteinovi, o jeho názoroch na rôzne filozofické otázky alebo na filozofiu vôbec, je dôležité, aby ste si ujasnili, o akom Wittgensteinovi vôbec hovoríte – či o „ranom“, alebo o „neskorom“. Ak tak neurobíte, je celkom možné, že so svojim spoločníkom v diskusii spejete k bodu, v ktorom sa jednoducho nedohodnete alebo si budete dokonca protirečiť. S raným Wittgensteinovým obdobím sa spája jeho *Tractatus logico-philosophicus*, s neskorým *Filozofické skúmania*, v ktorých odmietol mnohé z toho, k čomu sa hlásil v *Traktáte*, preto nás avizovaná nehoda nemusí vôbec prekvapiť. Samozrejme, toto delenie na dve obdobia je veľmi hrubé – v rámci Wittgensteinovho neskorého obdobia, t. j. obdobia po roku 1930, by sme mohli hovoriť o viacerých etapách jeho filozofických vývinu, o nových témach, ktoré sa dostali do centra jeho záujmu alebo o nových prístupoch k riešeniu filozofických problémov. Takisto by sme v jeho prípade mohli hovoriť o jeho tzv. „prechodnom období“, o období medzi dopísaním *Traktátu* a jeho návratom do Cambridge v roku 1930, keď tu začal prednášať. V rámci tohto obdobia prehodnocuje svoje *traktátovské* výsledky, postupne ich opúšťa a rozvíja nový prístup k filozofickým problémom. Delenie „len“ na dve obdobia je však určite opodstatnené. Vo všetkých textoch napísaných po roku 1930 nachádzame nápadnú zhodu v spôsobe písania, v prístupe k filozofickým problémom a takpovediac v „atmosfére“, ktorá z týchto textov vyžaruje. Ak si napríklad zoberieme do rúk *Modrú knihu*, text diktovaný Wittgensteinom niektorým svojim študentom v akademickom roku 1933/34, prvý text, prostredníctvom ktorého sa viacero ľudí mohlo oboznámiť s jeho novým spôsobom filozofovania, neomylné v nej spoznáваме autora *Filozofických*

*skúmaní*, ktoré sa stali synonymom Wittgensteinovho neskorého obdobia. To isté sa týka aj jeho rukopisov alebo záznamov prednášok z obdobia ešte pred diktovaním *Modrej knihy*. Na druhej strane, všetky tieto texty sa v uvedených črtách odlišujú od *Traktátu*, ako aj od state *Niekoľko poznámok o logickej forme*, ktorá vznikla v roku 1929, teda len pár rokov pred spomínanými textami. Už tieto zbežné úvahy dávajú tušiť, že pokojne môžeme hovoriť o *dvoch* odlišných obdobiach, pričom hranicu medzi nimi by sme mohli hľadať okolo roku 1930. Podrobnejšie toto obdobie preskúmame v tejto stati. Toto zdôraznenie delenia Wittgensteinovho filozofického vývinu na dve obdobia, samozrejme, ani v najmenšom nespochybňuje oprávnenosť delenia na viacero etáp vrátane obdobia prechodného.

Hovorili sme o tom, že vo Wittgensteinových prácach z neskorého obdobia môžeme vidieť jednotu, ktorá nám dovoľuje o neskorom období vôbec hovoriť. Keďže toto obdobie je pomerne dlhé a na rozdiel od obdobia raného pokrýva omnoho väčšie množstvo prác a textov, mali by sme sa z nich pokúsiť vyťažiť „esenciu“ neskorého Wittgensteina. V tomto nám môže pomôcť on sám, keďže o svojom novom chápaní filozofie často hovorí. Zároveň je to úloha filozofie, ktorá nám bude vodidlom pri skúmaní zmien vo Wittgensteinovom filozofickom myslení. Ak sme v predchádzajúcich pár riadkoch naznačili, že vo Wittgensteinových názoroch nastal takpovediac obrat o stoosemdesiat stupňov, neznamená to, že vo svojom neskorom období odmietol a opustil *všetko*, čo hlásal v *Traktáte*. Pohľad na úlohu filozofie je to, v čom sa snúbi kontinuita raného Wittgensteinovho obdobia s diskontinuitou obdobia neskorého. Pohľad na úlohu filozofie sa preto javí ako vhodný spôsob, ako si predstaviť cestu, ktorou sa Wittgenstein uberal.

O kom teda hovoríme, keď hovoríme o neskorom Wittgensteinovi? „Pokiaľ myslíme filozoficky, vidíme problémy na miestach, kde nie sú. Je na filozofii ukázať, že na oných miestach žiadne problémy nie sú“ ([8], 47). Tento citát z *Filozofickej gramatiky* nám môže ponúknuť vhodnú odpoveď. Musíme si však najskôr uvedomiť, že v uvedenom citáte používa Wittgenstein výraz „filozofia“ v dvoch odlišných významoch. Na jednej strane máme filozofiu, ktorá problematizuje isté skutočnosti, kladie si isté otázky a usiluje sa hľadať na ne odpovede; na druhej strane tu máme vyjadrenie názoru, ktorý celú činnosť kladenia týchto otázok spochybňuje. Na rozdiel od „tradičných“ filozofov, ktorí si kladli isté otázky a vo forme rôznych teórií na ne poskytovali svoje odpovede, Wittgensteinova nová filozofia je výsostne „antiteoretická“. „Nesmieme vytvárať nijakú teóriu. V našich úvahách nesmie byť nič hypotetické. Každé vysvetľovanie musí zmiznúť a jeho miesto musí zaujať opis“ ([5], § 109). Wittgenstein navrhuje, aby sme teóriu, ktorá by dávala odpoveď na náš problém, nahradili opisom. Akým opisom? Opisom bežného používania výrazov nášho jazyka, ktorý by nám povedal niečo o ich význame. Mnohé filozofické otázky sú totiž vo svojej podstate otázkami o význame jednotlivých slov: „Čo je to spravodlivosť?“, „Čo je to čas?“ a aj „Čo je to význam slova?“ sú príkladmi takýchto otázok. Ak si napríklad ako filozofi kladíme poslednú uvedenú otázku, Wittgenstein radí nevytvárať teóriu významu, ale opísať gramatiku (spôsob používania) tohto výrazu v prostredí, z ktorého tento výraz pochádza, t. j. opísať spôsob alebo spôsoby používania

výrazu „význam“ v bežnom jazyku.<sup>1</sup> Pri kladení otázky „Čo je to význam?“ máme totiž ako filozofi tendenciu odpovedať spôsobom „Význam je...“ a na príslušné miesto vložiť vhodnú definíciu. Je otázne, či nám akákoľvek definícia pomôže vyriešiť náš „problém“ a povedať, čo význam je, keďže pri bežnom používaní tohto slova zjavne žiadnu definíciu nepotrebujeme a význam výrazu „význam“ sme sa takýmto spôsobom nenaučili.<sup>2</sup> Wittgenstein radí pozrieť sa, ako sa tento výraz v jazyku používa. „Práca filozofa spočíva v zhromažďovaní pripomienok na určitý účel“ ([5], § 127). Odpoveďou na našu pôvodnú filozofickú otázku nie je teória alebo definícia, ale to, že si pripomenieme, ako sa daný výraz v jazyku používa, a tým sa zbavíme potreby odpovedať na otázku daným spôsobom. To však znamená, že sme už predtým vedeli, čo to je význam, ale položená otázka nás nútila odpovedať spôsobom, ktorý nás miatol. „Naším cieľom je zbaviť sa určitých zmätkov“ ([1], 31). „Zmätky, ktoré nás zaujímajú, vznikajú vtedy, keď jazyk beží akoby naprázdno, a nie keď pracuje“ ([5], § 132). Ak na otázku „Čo je to význam slova?“ odpovedáme bez toho, aby sme si všimli používanie tohto slova v bežnom jazyku, ak si nevšíname, akú „prácu“ vykonáva tam, v rámci každodennej ľudskej komunikácie, odpovede, ku ktorým sa dopracujeme, asi nebudú mať veľa spoločného s významom výrazu „význam“, o ktorý nám predsa od začiatku išlo. Podobné otázky a typy odpovedí na ne sa v histórii objavujú neustále, čo svedčí o tom, že jazyk samotný nás dokáže veľmi úspešne miasť. Ak napríklad uvažujeme o význame výrazu „význam“, ktorý je z gramatického hľadiska podstatným menom, sme náchylní hľadať niečo, čo by mu zodpovedalo – na základe analógie s podstatnými menami ako napríklad „stolička“, u ktorých nemáme problém určiť vec, ktorá tomuto slovu zodpovedá. „Filozofia je boj pobosorovaniu nášho rozumu prostriedkami nášho jazyka“ ([5], § 109).

Hovorili sme o tom, že Wittgenstein sa vo svojom neskorom období nevzdal všetkého, čo hlásal v *Traktáte*, a že sa rozhodne nevzdal niektorých črt chápania filozofie; predstavme si tieto spoločné prvky, ktoré sa nachádzajú v oboch jeho obdobiach. Mohli by sme ich zhrnúť do týchto bodov:

- Filozofia nie je empirickou vedou, jej úlohou nie je opisovať svet ani poskytovať nejaké poznatky.

- Úlohou filozofie je vyjasňovať myšlienky, resp. sprehľadniť gramatiku nášho jazyka; povedať nám niečo o tom, ktoré vety vytvorené podľa pravidiel povrchovej gramatiky nášho jazyka sú zmysluplné, a ktoré nie.

- Tradičné filozofické otázky a tézy sú dôsledkom nepochopenia skutočnej (hlbkovej) povahy gramatiky nášho jazyka a jeho fungovania.

<sup>1</sup> „Súčasťou gramatiky slova ‚stolička‘ je, že práve toto sa nazýva ‚sedením na stoličke‘, a súčasťou gramatiky slova ‚význam‘ je, že práve toto nazývame ‚vysvetlením významu‘“ ([6], 56).

<sup>2</sup> Wittgenstein nám pripomína, že aj pri „menej filozofickom“ výraze, ako napríklad „hra“, je veľmi ťažké nájsť jeho definíciu, teda určiť, čo majú všetky hry, a len hry, spoločné. Ak by sme spoločnú vlastnosť hier nenašli, neznamená to, samozrejme, že taká vlastnosť existovať nemôže. Oveľa dôležitejšie je však uvedomiť si práve to, že žiadnu takú definíciu pri (správnom) používaní tohto slova nepotrebujeme.

– Filozofia by mala ukázať, v čom toto nepochopenie spočíva a ako sa ho vyvárať.

Raného Wittgensteina odlišuje od neskorého hlavne spôsob, akým dal týmto myšlienkam konkrétnu podobu. Predtým, než si povieme niečo o jeho pohľade na filozofiu z obdobia *Traktátu*, pripomeňme si základné tézy tohto diela:

– Svet pozostáva z faktov, fakty sú existujúce stavy vecí a stavy vecí sú kombináciami predmetov (stav vecí je jednoznačne určený predmetmi a spôsobom usporiadania týchto predmetov).

– Svet opisujeme jazykom, stavy vecí opisujeme vetami, zloženými alebo elementárnymi, pričom zložené vety sú funkciami elementárnych viet.

– Elementárna veta je pravdivá, ak opisuje existujúci stav vecí; elementárna veta je kombináciou mien v určitom usporiadaní a možnosť opisu stavu vecí elementárnou vetou je daná korešpondenciou medzi menami v elementárnej vete a predmetmi v stave vecí (predmet je významom mena), ako aj spoločnou štruktúrou vety a stavu vecí, formou zobrazenia.

– Jazyk a svet sú tak vďaka spojitosti mien s predmetmi v žiadanom kontakte, ktorý jediný nám dovoľuje vysvetliť, ako je možné, že jazykom dokážeme opisovať svet.

Dôležitou myšlienkou *Traktátu* je myšlienka, že veta opisuje nejaký stav vecí, aj keď nie je ani elementárnou vetou, t. j. kombináciou mien, ani vetou zloženou z takýchto viet prostredníctvom logických spojok. Takýmito vetami sú aj opisné vety bežného jazyka. Podstatné je však to, že každá takáto veta je podľa *Traktátu* analyzovateľná na elementárne vety pospájané logickými spojkami; potom sa stáva kombináciou mien. O tom hovoria nasledujúce tézy z *Traktátu*:

3 Myšlienka je logický obraz faktov.

3.1 Vo vete sa myšlienka vyjadruje zmyslovo vnímateľným spôsobom.

3.2 Vo vete môže byť myšlienka vyjadrená tak, že predmetom myšlienky zodpovedajú elementy vetného znaku.

3.201 Tieto elementy nazývam „jednoduchými znakmi“ a takúto vetu „úplne analyzovanou“.

To znamená, že každá opisná veta bežného jazyka je obrazom stavu vecí.<sup>3</sup> Povrchová štruktúra vety však zakrýva jej logickú štruktúru,<sup>4</sup> a preto jej skutočnú, t. j. logickú, štruktúru uvidíme až vtedy, keď vetu rozanalyzujeme. Na analyzovanej vete potom vidieť, z akých mien sa skladá a v akom sú vzájomnom vzťahu.<sup>5</sup> A ak takto skutočnú štruktúru vety dostaneme na povrch, s konečnou platnosťou sa preukáže, že

---

<sup>3</sup> Je preto z logického hľadiska v poriadku. V tomto smere je Wittgensteinov názor odlišný napríklad od Fregeho názoru. K tejto téme pozri bližšie napríklad [10].

<sup>4</sup> „V bežnom jazyku sa veľmi často stáva, že to isté slovo označuje odlišnými spôsobmi... Tak vystupuje slovo „je“ ako kopula, ako znak totožnosti a ako výraz existencie“ ([9], 3.323). „Tak ľahko vznikajú najfundamentálnejšie zámery (ktorých je plná celá filozofia)“ ([9], 3.324).

<sup>5</sup> „Účelom filozofie je logické vyjasnenie myšlienok... Výsledkom filozofie nie sú „filozofické vety“, ale to, že sa vety stanú jasnými“ ([9], 4.112).

niektoré vety povrchového jazyka sú nezmyselné.<sup>6</sup>

Dôležitým pojmom Wittgensteinovho raného obdobia je teda pojem analýzy. Filozofia chápaná ako logická analýza nie je, ako sme mali možnosť vidieť, tým, čím by sa Wittgenstein vo svojom neskorom období pokúšal riešiť filozofické problémy. Ak sa teraz pozrieme na to, ako pojem analýzy postupom času strácal pre Wittgensteina dôležitosť, budeme na tej správnej ceste, ktorá nás privedie k Wittgensteinovej novej filozofii.

Wittgenstein dopísal *Tractatus logico-philosophicus*, dielo, v ktorom tvrdil, že vyriešil všetky filozofické problémy, v roku 1918 a prestal sa o filozofiu zaujímať. Keď sa na konci dvadsiatych rokov opäť dostal k plnohodnotnému kontaktu s filozofiou, ako jednu z prvých vecí urobil to, že pozmenil jeden z hlavných bodov *Traktátu* – tézu o absolútnej nezávislosti stavov vecí a z toho vyplývajúcej nezávislosti pravdivostných hodnôt elementárnych viet. V *Traktáte* sa domnieval, že keďže súčasná pravdivosť výrokov „Toto je červené“ a „Toto je modré“ vedie ku kontradikcii, nemôžu to byť elementárne vety. Frank Ramsey však už v roku 1923 v recenzii *Traktátu* [3] upozornil, že nech už bude analýza týchto viet na elementárne vety vyzeráť akokoľvek, nikdy nebudú úplne nezávislé. To bolo v priamom rozpore s traktátovskou tézou. Wittgenstein si tento problém v stati nazvanej *Niekoľko poznámok o logickej forme* uvedomil a vyjadril ho slovami, že vety vyjadrujúce stupeň nejakej kvality (vrátane viet pripisujúcich predmetom farby) nemožno chápať ako konjunkcie elementárnych viet. Týmto vyjadrením však nie je nijakým spôsobom spochybnená samotná myšlienka analýzy. Cieľom článku je vlastne ukázať, že analyzované elementárne vety môžu, ba dokonca musia vyzeráť inak, než by sme z povrchovej štruktúry viet bežného jazyka boli náchylní usudzovať. V niektorých analyzovaných elementárnych vetách sa napríklad musia objaviť znaky pre čísla ako prostriedky na vyjadrenie stupňa kvality. To je ďalší krok na ceste ku konečnej analýze, ktorej presnú podobu ešte nepoznáme, konštatuje v poslednej vete tejto state Wittgenstein.

Stať *Niekoľko poznámok o logickej forme*, ktorá mala byť pôvodne príspevkom na filozofickú konferenciu, Wittgenstein napísal v prvej polovici roku 1929. Prednášať v Cambridge začal v januári 1930. Z tohto obdobia sa zachovalo niekoľko poznámok, ktoré si jeho študenti na prednáškach zapisovali a ktoré nám poskytujú obraz o tom, ako sa staval k niektorým hlavným tézám *Traktátu*. Nasledujúce riadky pochádzajú z prvej prednášky vôbec z 20. januára 1930: „Jazyk pozostáva z propozícií. Propozícia je obrazom reality a my porovnávame propozíciu s realitou. Propozícia musí mať správny druh rôznorodosti [multiplicity]“ ([2], 1). A o pár dní neskôr čítame slová: „Rôznorodosť jazyka je daná gramatikou. Propozícia musí mať takú istú rôznorodosť ako fakt, ktorý vyjadruje“ ([2], 8), po ktorých nasledujú explicitné vyjadrenia toho, čo sa dá z predchádzajúcich vyhlásení odvodiť: „Gramatika však nie je

---

<sup>6</sup> „Správnou metódou filozofie by vlastne bolo: hovoriť len to, čo sa povedať dá, teda vety prírodovedy – teda niečo, čo nemá s filozofiou nič spoločné – a potom vždy, keď niekto iný chce povedať niečo metafyzického, ukázať mu, že niektorým znakom vo svojich vetách nedal význam“ ([9], 6.53).

úplne vecou arbitrárnej voľby. Musí nám umožniť vyjadriť rôznorodosť faktov“ ([2], 8). „Gramatika je zrkadlom reality. Gramatika nám dovoľuje vyjadriť pravdivé a nepravdivé propozície“ ([2], 9). „Myšlienka musí mať logickú formu reality, aby vôbec mohla byť myšlienkou. Gramatika nie je vyjadrením toho, čo je faktom, ale toho, čo je možné“ ([2], 10). Vidíme, že tak ako v *Niekoľkých poznámkach* ani tu sa nezbavil myšlienky analýzy a uvažovania o správnej forme gramatiky.

Myšlienka možnosti úplnej analýzy viet bežného jazyka na elementárne vety je neoddeliteľne spätá s myšlienkou gramatiky ako zrkadla reality. Kompletne analyzovaná veta je veta, ktorej jednotlivé časti (mená) zodpovedajú v tom správnom usporiadaní (logickej forme) jednotlivým častiam reality (predmetom). Ak preto prestaneme vnímať gramatiku ako niečo, čo odzrkadľuje štruktúru reality, tak nám akákoľvek analýza viet bežného jazyka, sprehrádenie gramatiky viet bežného jazyka nepovedia o realite vôbec nič. Preto tiež stratí zmysel myšlienka úplnej analýzy, keďže na konci úplnej analýzy mali zostať len jednoduché prvky jazyka (v určitom usporiadaní), ktorým by zodpovedali jednotlivé prvky skutočnosti.

Keď sa opäť pozrieme na *Niekoľko poznámok*, vidíme, že dôsledkom zmeny traktátovskej tézy o nezávislosti elementárnych viet je zmena na úrovni syntaxe: Ako prvky syntaxe sme nútení zaviesť znaky pre čísla, čo okrem iného znamená koniec myšlienky o elementárnych vetách ako kombináciách mien. Na všeobecnejšej úrovni to znamená, že syntax jazyka elementárnych viet sa stane zložitejšou, než bola podľa Wittgensteina v *Traktáte*. Komplikovanejšie budú aj syntaktické pravidlá: Pravidlá na skladanie pravdivostných hodnôt zložených viet nebudú na rozdiel od *Traktátu* jedinými syntaktickými pravidlami, ale budú len časťou celkovej množiny pravidiel. Pre výroky vyjadrujúce stupeň kvality, napríklad pre vety pripisujúce predmetom farby, budú platiť pravidlá odlišné od bežných pravidiel, ktoré platia pre logické spojky.

V tom istom období sa u Wittgensteina objavujú ďalšie momenty, ktoré môžeme vnímať ako zastávky na ceste k opusteniu myšlienky gramatiky ako zrkadla reality a analýzy ako správnej metódy filozofie. V knihe nazvanej *Ludwig Wittgenstein a Viedenský krúžok*, ktorá je zbierkou diskusií medzi Wittgensteinom a dvoma členmi Viedenského krúžku, Friedrichom Waismannom a Moritzom Schlickom, zaznamenaných práve Waismannom, môžeme v súvislosti s matematikou a matematickými dôkazmi nájsť tento citát:<sup>7</sup> „Odpoveď na danú otázku môžem hľadať len preto, že existuje metóda, ako ju nájsť“ ([4], 35).<sup>8</sup> To, že v *Traktáte* (a napokon aj v *Niekoľkých poznámkach*) hovoril o elementárnych vetách, pričom neexistovala metóda, ako sa k nim dopracovať, neskôr pokladal za jednu z najväčších chýb: „Idea konštrukcie elementárnych propozícií stojí na nesprávnej myšlienke logickej analýzy. Úlohou takejto analýzy nie je objaviť nejakú *teóriu* elementárnych propozícií, akou je objavenie princípov mechaniky... ak sme hovorili, že propozícia nie je elementárnou propozíciou, pokiaľ úplná logická analýza neukáže, že nie je zložená z iných propo-

<sup>7</sup> Záznam pochádza z 18. decembra 1929.

<sup>8</sup> V tomto období si však ešte neuvedomoval priamu súvislosť s vlastným chápaním analýzy.



zicií pomocou pravdivostných funkcií, predpokladali sme, že máme predstavu o tom, čo by takou „analýzou“ mohlo byť. Predtým som sám hovoril o „úplnej analýze“ a veril som, že filozofia musí podať definitívny rozbor propozícií tak, aby jasne ukázala ich spojky a odstránila každú možnosť nedorozumenia... Pri koreni tohto všetkého stál nesprávny a idealizovaný obraz používania jazyka... Možno by mohol existovať kalkul na rozbor propozícií; nie je ťažké si nejaký predstaviť. Potom sa stane problémom výpočtu objaviť, či nejaká propozícia je, alebo nie je elementárnou propozíciou.

Otázka, či je napríklad logický súčin v nejakej vete skrytý, je matematickým problémom. Čo tu slovo „skrytý“ znamená, to je definované metódou objavu“ ([8], 210 – 212).

Tento zápis sa objavuje 28. novembra 1931,<sup>9</sup> čo je už obdobie, v ktorom môžeme hovoriť o neskorom Wittgensteinovi, no už predtým sa už objavujú vyhlásenia, ktoré signalizujú zmenu v jeho prístupe k filozofickým problémom: „Nijaký kalkul nemôže vyriešiť nijaký filozofický problém.“<sup>10</sup> „Môže jedine logická analýza vysvetliť, čo mienime vetami bežného jazyka? Moore bol náchylný si to myslieť. Sú ľudia, ktorí nevedia, čo mienia, keď hovoria ‚Dnes je obloha jasnejšia než včera‘? Musíme tu čakať na logickú analýzu. Aká ohavná myšlienka!“ ([4], 130).<sup>11</sup>

Asi najvýznamnejším faktorom, ktorý pôsobil, keď Wittgenstein opúšťal predstavu gramatiky ako zrkadla skutočnosti, a teda aj predstavu analýzy ako správnej filozofickej metódy, bolo uvedomenie si analógie medzi pravidlami jazyka a pravidlami hier.

Wittgenstein si príbuznosť pravidiel šachu a pravidiel jazyka uvedomil skôr, než opustil predstavu gramatiky ako zrkadla skutočnosti. Uvedomoval si však, že medzi šachom a jazykom (alebo matematikou) existujú rozdiely, ktoré nemožno prehliadať. „Jazyk od hry v tomto zmysle odlišuje jeho aplikácia na realitu“ ([2], 12).<sup>12</sup> Nezáleží na tom, aký konkrétny výraz v jazyku používame, dôležitá je možnosť jeho aplikácie na realitu, to, aby sa bol schopný vzťahovať sa na realitu. To znamená: „Propozícia musí mať rovnakú rôznorodosť ako fakt, ktorý vyjadruje:... gramatika nie je úplne záležitosťou arbitrárnej voľby. Musí nám dovoliť vyjadriť rôznorodosť faktov, dať nám rovnaký stupeň slobody, ako nám dávajú fakty“ ([2], 8).<sup>13</sup> Medzi hrami a jazykom teda existuje neprekonateľná hranica.

Zaujímavé je sledovať Wittgensteinove vyjadrenia o vzťahu medzi pravidlami jazyka a pravidlami hier v období, keď sa už zbavil predstavy hľadania správnej gramatiky (a tým aj myšlienky úplnej analýzy). Na prvý pohľad sa situácia opakuje: Opäť hovorí, že jazyk aj hra sa riadia pravidlami. A opäť hovorí, že rozdiel medzi jazykom (matematikou) a hrami spočíva v aplikácii na realitu. Rozdiel oproti jeho

<sup>9</sup> V rukopise s katalógovým označením MS 112, s. 133.

<sup>10</sup> Z rukopisu s katalógovým označením MS 110, s. 11 zo 17. decembra 1930.

<sup>11</sup> Záznam z 30. decembra 1930.

<sup>12</sup> Prednáška z 10. marca 1930.

<sup>13</sup> Prednáška z 2. februára 1930.

skorším vyjadreniam je v tom, že pravidlá jazyka sa ako pravidlá v ničom neodlišujú od pravidiel akejkolvek hry: Ich syntax je rovnako arbitrárna a aj keď sa vyznačujú aplikovateľnosťou na realitu, aplikácia nijakým spôsobom do syntaxe nevstupuje.<sup>14</sup> A z tohto chápania môžeme vyvodiť ďalšie dôsledky, odlišné od Wittgensteinových predchádzajúcich úvah: Nie je a priori vylúčené, že aj pre pravidlá šachu by sa našla aplikácia vo svete. Môžeme si predstaviť, že by sa vojny viedli spôsobom, ktorý by pripomínal šachovú partiu. Potom by hranie šachu nebolo „len“ hraním, ale napríklad hľadaním výhodných pozícií na skutočný útok. A možnosť aplikácie jazyka neznamená to, že jazyk musí mať s realitou niečo spoločné, ale to, že jazyk používame vo svete pri riešení praktických problémov, zatiaľ čo šach takto nepoužívame (jazyk je „vážnejší“ než šach). Túto črtu jazyka Wittgenstein presne vystíhol slovami: „Na to, aby sme si komunikovali významy, nemá zmysel hovoriť, že jazyk je ‚dôležitý‘ alebo ‚nevyhnutný‘. Môže byť však dôležitý pre budovanie mostov“ ([2], 61). Spojenie s realitou tak nespočíva v nejakom vzťahu označovania medzi prvkami jazyka a sveta a v spoločnej štruktúre, ale v používaní jazyka ako nástroja, ktorý nám pomáha riešiť každodenné problémy.

Ak si teraz všetko zhrnieme, hlavné momenty Wittgensteinovej prechodovej fázy môžeme vidieť v týchto skutočnostiach: skomplikovanie syntaxe; nemožnosť takého spôsobu analýzy, aký si predstavoval v *Traktáte*; arbitrárnosť pravidiel jazyka na základe analógie s pravidlami hier.

Ak k tomu ešte pripočítame fakt, že v tomto období si začal hlbšie uvedomovať bohatosť a komplexnosť jazyka – na svojich prednáškach uvažuje o rozkazoch, očakávaníach (aj keď s nimi stále spája myšlienku logickej rozmanitosti)<sup>15</sup> a pomenovanie pokladá za zložitejší vzťah, než si predstavoval predtým<sup>16</sup> –, nemôžeme sa čudovať, že myšlienka traktátovsky chápanej logickej analýzy ako správnej metódy filozofie stráca pre Wittgensteina opodstatnenosť. Namiesto chápania filozofie ako analýzy sa tak otvára priestor pre novú filozofiu.

## LITERATÚRA

- [1] AMBROSE, A. (ed.): *Wittgenstein's Lectures. Cambridge 1932 – 1935 (from the notes of Alice Ambrose and Margaret MacDonald)*. Oxford: Basil Blackwell 1982.
- [2] LEE, D. (ed.): *Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1930 – 1932 (from the notes of John King and Desmond Lee, edited by Desmond Lee)*. Oxford: Basil Blackwell 1980.
- [3] RAMSEY, F. P.: Recenzia knihy Ludwiga Wittgensteina *Tractatus logico-philosophicus*. In: Ludwig Wittgenstein: *Denníky 1914 – 1916*. Bratislava: Kalligram 2005.
- [4] WAISMANN, F.: *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle (conversations recorded by Friedrich Waismann, edited by Brian McGuinness)*. Oxford: Basil Blackwell 1979.
- [5] WITTGENSTEIN, L.: *Filozofické skúmania*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1979.

<sup>14</sup> Pozri ([4], 170), záznam z 21. septembra 1931.

<sup>15</sup> „Rozkaz musí mať rovnakú rôznorodosť ako akcia, ktorú prikazuje alebo predpisuje“ ([2], 2). „Dva fakty, očakávanie a skutočné videnie, majú rovnakú logickú rôznorodosť“ ([2], 5).

<sup>16</sup> „Možnosť pomenovania vecí predpokladá veľmi komplikovanú skúsenosť“ ([4], 51).



- [6] WITTGENSTEIN, L.: *Modrá a Hnedá kniha*. Bratislava: Kalligram 2002.
- [7] WITTGENSTEIN, L.: Niekoľko poznámok o logickej forme. In: *Organon F*, 5, 1998, č. 2, s. 132 – 138.
- [8] WITTGENSTEIN, L.: *Philosophical Grammar*. Oxford: Basil Blackwell 1974.
- [9] WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus logico-philosophicus*. Bratislava: Kalligram 2003.
- [10] ZOUHAR, M.: Frege a Wittgenstein o logicky dokonalom jazyku. In: *Filozofia*, 2003, roč. 58, č. 6, s. 363 – 382.
- [11] *Wittgenstein's Nachlass. The Bergen Electronic Edition*. Oxford University Press 2000.

---

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/6136/26.

---

Mgr. Peter Ježík  
Filozofický ústav SAV  
Klemensova 19  
813 64 Bratislava I  
SR